

ΣΤΑΘΜΟΙ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ

Γιώργος Παπαδόπουλος

Επίκ. Καθηγητής Φαρμακολογίας Παν/μίου Αθηνών

Δεν είναι δυνατόν να τοποθετήσουμε σε συγκεκριμένο χρόνο την αρχή της Ελληνικής ιατρικής. Αναφορές σε ιατρικές πράξεις υπάρχουν και στις παλαιότερες πηγές που διαθέτουμε (όπως είναι τα Ομηρικά έπη). Σε τέτοια κείμενα, όπως και σε καταγραφές διαφόρων μύθων, περιγράφονται πράξεις που υποτίθεται ότι συνέβαιναν σε πολύ παλαιότερες εποχές. Στα Ομηρικά έπη η χρήση φαρμάκων δεν είναι μόνο γι αυτά που θα ονομάζαμε σήμερα καθαρά ιατρικούς σκοπούς (όπως είναι π.χ. για την ίαση τραυμάτων στην Ιλιάδα). Η Ελένη (στο δ της Οδύσσειας) δίνει το νηπενθές για να απαλύνει τη θλίψη της παρέας που θυμάται το χαμένο Οδυσσέα. Ο Ερμής (στο κ της Οδύσσειας) δίνει στον Οδυσσέα το μώλυ για να αντιμετωπίσει αυτός τα μάγια της Κίρκης. Αξιοσημείωτη είναι η πραγματικά εντυπωσιακή δράση των φαρμάκων, όπως περιγράφεται στα κείμενα αυτά, π.χ. στην ίαση των τραυμάτων, όπως περιγράφεται στο Ε της Ιλιάδας, όταν ο Άρης τραυματίστηκε από το Διομήδη:

Είπε, και τον Παιήονα φώναξε νάρθει και να τον γιάνει.

Τότε ο Παιήονας απιθώνοντας πά στην πληγή βοτάνια

Μαλαχτικά μεμιάς τον έγιναν· θνητός μαθές δεν ήταν.

Πώς με την πρώτη το συκόγαλο το άσπρο το γάλα πήζει,

Κι ας είναι αριό, κι ως τ' ανακάτωσες θωρείς το ευτύς πηγμένο·

Όμοια γοργά κι αυτός τον γιάτρεψε τον αντρειωμένον Άρη.

Αξιοσημείωτο είναι επίσης ότι η δράση των φαρμάκων συνδέεται άμεσα με τις υπερφυσικές ιδιότητες είτε αυτών που δίνουν τα φάρμακα (χρειάζεται κάποιος θεός για να ξεριζώσει το μώλυ), είτε αυτών που τα παίρνουν (το φάρμακο γιατρεύει το τραύμα με τόσο θαυμαστό τρόπο γιατί ο τραυματισμένος δεν είναι θνητός).

Αν περάσουμε τώρα στους ιστορικούς χρόνους, μπορούμε, πολύ αδρά, να πούμε ότι υπήρχαν τριών ειδών θεραπευτές ή τριών ειδών ιατρικές δραστηριότητες:

α) **‘Λαϊκοί θεραπευτές’**. Τέτοιοι θεραπευτές, που δρουν μέσα στα πλαίσια της λαϊκής παράδοσης, υπάρχουν βέβαια σε όλους τους πολιτισμούς. Στην αρχαία Ελλάδα η δραστηριότητά τους φαίνεται ότι ήταν αρκετά εκτεταμένη. Στην κατηγορία αυτή μπορούμε να συμπεριλάβουμε και τους ανθρώπους που σχετίζονταν με την προμήθεια αυτών που θα ονομάζαμε σήμερα φαρμακευτικά μέσα (και που ήσαν κυρίως βότανα). Αυτοί αναφέρονται με

τα ονόματα *ριζοτόμοι* (= αυτοί που κόβουν ρίζες) και *φαρμακοπώλαι*. Εκτός από το να διακινούν φυτικά φάρμακα, προμηθεύοντας με αυτά ασθενείς και γιατρούς, έδιναν και οι ίδιοι οδηγίες και εκτελούσαν θεραπείες και μερικοί από αυτούς είχαν σημαντικό κύρος, ακόμα και ανάμεσα στους 'επιστήμονες' γιατρούς. Ένας τέτοιος ήταν ο *Κρατεύας*, ο οποίος φαίνεται ότι έζησε κατά τον 1^{ον} αιώνα π.Χ. και ότι έγραψε ένα βιβλίο για βότανα (*Ριζοτομικόν*), το οποίο δεν έχει διασωθεί, αλλά φαίνεται να επηρέασε σημαντικά άλλους συγγραφείς, όπως το Διοσκουρίδη και τον Πλίνιο.

β) **Ασκληπιεία.** Τα Ασκληπιεία ήσαν ιεροί χώροι, αφιερωμένοι στον Ασκληπιό ή σε άλλους θεούς ή ήρωες. Οι άρρωστοι που προσέρχονταν για θεραπεία ακολουθούσαν διαδικασίες που περιλάμβαναν δεήσεις, θυσίες, ακροάσεις μουσικών εκτελέσεων ή θεατρικών παραστάσεων, λουτρά, δίαιτα κλπ. Το τελικό στάδιο ήταν η *εγκοίμηση*, δηλαδή ο άρρωστος κοιμόταν μέσα σε ειδικό χώρο του Ασκληπιείου και, στον ύπνο του, εμφανιζόταν ο θεός ή κάποια άλλη μορφή που εκτελούσε τη θεραπεία ή έδινε στον άρρωστο θεραπευτικές οδηγίες. Αυτή είναι τουλάχιστον η εικόνα που προκύπτει από τις πληροφορίες που μας δίνουν αρχαίοι συγγραφείς καθώς και από το περιεχόμενο επιγραφών που έχουν σωθεί στους αρχαιολογικούς χώρους των Ασκληπιείων. Πάντως το κύρος των Ασκληπιείων στην αρχαία Ελλάδα ήταν πολύ μεγάλο και αναφέρονται πάντα με σεβασμό και θαυμασμό.

γ) **'Επιστήμονες' γιατροί.** Ονόματα συγκεκριμένων διάσημων γιατρών υπάρχουν ήδη στα Ομηρικά έπη. Σύμφωνα με τους μύθους, ένας τέτοιος γιατρός ήταν και ο Ασκληπιός. Αυτοί όμως που θα μπορούσαμε, με κάποια συνέπεια στην ορολογία, να τους ονομάσουμε 'επιστήμονες' γιατρούς αρχίζουν να εμφανίζονται από την εποχή της εμφάνισης της αρχαίας Ελληνικής φιλοσοφίας, δηλ. από τον 6ο (ή και από τον 7ο) αιώνα π.Χ. Αυτή την εποχή εμφανίζονται οι δύο παλαιότερες σχολές ιατρών στην αρχαία Ελλάδα, η σχολή της Κνίδου (παράλια της Μ. Ασίας, απέναντι από την Κω) και η σχολή της Κω. Σ' αυτή τη δεύτερη ανήκε και ο Ιπποκράτης.

Ο **Ιπποκράτης** γεννήθηκε στην Κω, πιθανώς το 450 π.Χ.. Ο πατέρας του ήταν γιατρός και από αυτόν διδάχθηκε την ιατρική τέχνη. Μαζί με τον πατέρα του ανήκε στους Ασκληπιιάδες, δηλ. τους γιατρούς που θεωρούσαν πρόγονό τους τον Ασκληπιό. Ταξίδεψε σε πολλά μέρη και θαυμαζόταν από τους συγχρόνους του. Είναι πιθανόν ότι πέθανε σε μεγάλη ηλικία. Δεν υπάρχουν περισσότερες βεβαιωμένες λεπτομέρειες για τη ζωή του.

Η *Ιπποκρατική συλλογή* (corpus hippocraticum) είναι ένα σύνολο κειμένων που αποδίδονται στον Ιπποκράτη τον Κώο. Τα κείμενα αυτά φαίνεται ότι συγκροτήθηκαν σε ενιαίο σώμα (ή συλλογή) στην Αλεξάνδρεια (γύρω στο 280 π.Χ.) - και την εποχή αυτή δόθηκαν στα βιβλία της συλλογής οι τίτλοι, με τους οποίους είναι αυτά γνωστά μέχρι σήμερα. Είναι σήμερα

γενικά παραδεκτό ότι τα κείμενα αυτά δεν γράφτηκαν όλα από τον Ιπποκράτη. Διάφοροι μελετητές έχουν προσπαθήσει να καθορίσουν, ποιά είναι τα 'γνήσια Ιπποκρατικά' και ποιά όχι, οι προσπάθειές τους όμως αυτές δεν κατέληξαν σε γενικά παραδεκτά αποτελέσματα. Θεωρείται όμως πιθανό, ότι τα περισσότερα από αυτά έχουν γραφεί μεταξύ 420 και 350 π.Χ.. Στην πραγματικότητα, ούτε για ένα από τα έργα αυτά δεν υπάρχει απόλυτη βεβαιότητα, ότι έχει γραφεί από τον ίδιο τον Ιπποκράτη. Αντίθετα, είναι μάλλον βέβαιο, ότι δεν έχουν όλα τον ίδιο συγγραφέα. Αρκετές φορές, ένα από αυτά τα κείμενα φαίνεται να αντιμάχεται τις απόψεις που υποστηρίζει ένα άλλο από τα ίδια κείμενα. Για κάποια μάλιστα από αυτά λέγεται ότι απηχούν απόψεις της σχολής της Κνίδου, που θεωρείται, σε κάποιο βαθμό, αντίπαλος της σχολής της Κω. Παρόλα αυτά μπορούμε να πούμε ότι όλα αυτά τα κείμενα βρίσκονται μέσα σ' ένα κοινό 'κλίμα' ως προς την κοσμοθεωρία τους, ως προς τις βασικές αντιλήψεις για τον κόσμο, τον άνθρωπο, την αρρώστια και τη θεραπεία.

Η Ιπποκρατική συλλογή περιλαμβάνει 60 περίπου έργα που αντιστοιχούν σε πολλά από αυτά που ονομάζουμε σήμερα κλάδους της ιατρικής ή επιστήμες που σχετίζονται με την ιατρική. Βρίσκουμε σ' αυτήν έργα που αναφέρονται στη δομή και λειτουργία του ανθρώπινου οργανισμού, στην πρόκληση των ασθενειών και την περιγραφή της πορείας τους, σε θεραπευτικές μεθόδους, στη χειρουργική, στη γυναικολογία και τη μαιευτική κλπ.

Η θεραπευτική της Ιπποκρατικής συλλογής είναι εξειδικευμένη και παίρνει υπ' όψιν της όλους τους παράγοντες, στους οποίους βασίζεται και η πρόγνωση (κατάσταση του αρρώστου, ιδιαίτερα κατάσταση των χυμών, πορεία της αρρώστιας, χρόνο της αρχικής εμφάνισης, αλλά και των μεταβολών της, κλιματολογική κατάσταση της περιοχής, επιδράσεις αέρων, υδάτων κλπ.). Η Ιπποκρατική θεραπευτική είναι, κατά κύριον λόγο, *διαιτητική*, με την ευρύτερη έννοια της λέξης. Η διατροφή του αρρώστου παίζει σημαντικό ρόλο: οι τροφές που πρέπει να παίρνει - κι αυτές που δεν πρέπει να παίρνει - ο άρρωστος, η ποσότητά τους, ο τρόπος παρασκευής τους κλπ. Αλλά στη διαιτητική θεραπεία δεν περιλαμβάνονται μόνον αυτά που αφορούν στις τροφές. Καθορίζονται ακόμα το ποσό και το είδος της κίνησης ή της άσκησης, λουτρά και πλύσεις, ενδεχόμενη αλλαγή κλίματος και τρόπου ζωής κλπ. Ανάλογες οδηγίες δίνονται και στους υγιείς για να διατηρήσουν την υγεία τους. Τα φάρμακα, που είναι βέβαια κυρίως βότανα, παίζουν δευτερεύοντα ρόλο. Αξιοσημείωτα συχνή, μέσα σ' αυτά τα πλαίσια, είναι η χρήση καθαρικών (και εμετικών) φαρμάκων - κάτι που μπορεί να συσχετισθεί με τη θεωρία των χυμών, μια και τα φάρμακα αυτά μπορούν να διώξουν από τον οργανισμό χυμούς που η υπερβολική παρουσία τους προκαλεί αρρώστιες. Στα ίδια πλαίσια μπορεί να τοποθετηθεί και η εφαρμογή, ως θεραπευτικής μεθόδου, της αφαίμαξης.

Με βάση την αντίληψη για τη 'θεραπευτική δύναμη της φύσης', η Ιπποκρατική θεραπευτική χαρακτηρίζεται συχνά από στάση αναμονής, ιδιαίτερα όταν πρόκειται για χορήγηση φαρμάκων ή για αφαιμάξεις. Αναμένει δηλ. ο γιατρός την κατάλληλη χρονική στιγμή στην πορεία της αρρώστιας ή σε σχέση με σημεία από το περιβάλλον (όπως το είδος των ανέμων ή άλλα καιρικά φαινόμενα). Η στάση αυτή κατηγορήθηκε από μεταγενέστερους γιατρούς ως 'μελέτη θανάτου', είναι όμως μια στάση που, μαζί με την έμφαση στη διαιτητική θεραπεία, αναβίωνε κάθε τόσο στην ιστορία της ιατρικής - ιδιαίτερα όταν κάποιοι γιατροί έβρισκαν λόγους να αμφιβάλλουν σοβαρά για την αξία των μεθόδων θεραπείας που επικρατούσαν στην εποχή τους.

Μετά τον Ιπποκράτη και μετά την εποχή της συγγραφής των Ιπποκρατικών κειμένων, η Ελληνική ιατρική χαρακτηρίζεται από τη διαδοχική εμφάνιση διαφόρων 'σχολών'. Εμφανίζονται δηλαδή ομάδες γιατρών που υποστηρίζουν διαφορετικές, κάθε φορά, απόψεις για τη φύση του ανθρώπου, για την αρρώστια, για τους τρόπους θεραπείας. Οι κυριότερες από αυτές τις σχολές είναι οι εξής

Δογματικοί

Έτσι ονομάστηκαν γιατροί που υποστήριζαν ή θεωρούνταν ότι ακολουθούν πιστά τις διδασκαλίες του Ιπποκράτη. Χαρακτηριστικό τους είναι η στενή τους σχέση με τη φιλοσοφία και οι προσπάθειές τους για θεωρητική-φιλοσοφική θεμελίωση της Ιπποκρατικής ιατρικής. Πέρα από αυτά δεν υπάρχει πολλή συνοχή ανάμεσα σ' αυτούς τους γιατρούς και είναι αμφίβολο, αν θα πρέπει να θεωρούνται ως ενιαία σχολή.

Σημαντικότεροι από τους γιατρούς που μπορούν να περιληφθούν σ' αυτό το χώρο θεωρούνται ο *Διοκλής* και ο *Πραξαγόρας*. Ο Διοκλής ήταν μαθητής του Αριστοτέλη. Έδινε ιδιαίτερη σημασία στην υγιεινή και τα βιβλία του περιλαμβάνουν λεπτομερείς οδηγίες για τη διατροφή και τον τρόπο ζωής με σκοπό τη διατήρηση της υγείας και την προφύλαξη από αρρώστιες. Παρόμοιες ήσαν και οι αντιλήψεις του Πραξαγόρα (έζησε γύρω στα 340 π.Χ.), ο οποίος είναι, επιπλέον, ο πρώτος που μελέτησε συστηματικά το σφυγμό και τη σημασία του στην ιατρική πρακτική.

Ηρόφιλος - Ερασίστρατος

Ο Ηρόφιλος (γύρω στα 300 π.Χ.) και ο Ερασίστρατος (περίπου 330-250 π.Χ.), που έδρασαν την ίδια περίπου εποχή στην Αλεξάνδρεια, αναφέρονται σήμερα στα βιβλία ιστορίας της ιατρικής κυρίως για τις ανατομικές τους μελέτες. Με αυτούς αρχίζει πραγματικά να αναπτύσσεται η Ελληνική ανατομία. Περιέγραψαν, για πρώτη φορά, με αρκετή ακρίβεια διάφορα εσωτερικά όργανα του ανθρώπινου σώματος (οφθαλμό, εγκέφαλο, καρδιά, αρτηρίες, έντερο, γεννητικά όργανα κλπ.) και έδωσαν ονόματα σε μέρη τους. Μεταγενέστεροί τους

συγγραφείς, όπως ο Ρωμαίος Κέλσος (γύρω στο 40 μ.Χ.) και ο χριστιανός Τερτυλλιανός (γύρω στο 200 μ.Χ.), αναφέρουν ότι ο Ηρόφιλος και ο Ερασίστρατος πραγματοποιούσαν ανατομές σε ζωντανούς ανθρώπους, αλλά ο ισχυρισμός αυτός δεν μπορεί να διασταυρωθεί με τη βοήθεια άλλων πηγών. Ανεξάρτητα όμως από τις μεθόδους που χρησιμοποιούσαν, είναι η πρώτη φορά που η ανατομία αποκτάει έναν κεντρικό ρόλο στους τομείς της γνώσης για τον άνθρωπο και της ιατρικής.

Έχουμε όμως να κάνουμε και με μια γενικότερη απομάκρυνση από την Ιπποκρατική παράδοση. Ο Ηρόφιλος εξακολουθεί να δέχεται, σε σημαντικό βαθμό, τις Ιπποκρατικές θεωρίες για τους τέσσερες χυμούς. Χρησιμοποιεί όμως τις αφαιμάξεις και τα φάρμακα σε πολύ μεγαλύτερη έκταση, σε σύγκριση με την Ιπποκρατική ιατρική. Ο Ερασίστρατος διαρρηγνύει εντελώς τους δεσμούς του με την Ιπποκρατική παράδοση. Εδώ έχουμε για πρώτη φορά την εμφάνιση μιας μηχανιστικής εικόνας για τον ανθρώπινο οργανισμό. Για τον Ερασίστρατο τον κύριο ρόλο για τη λειτουργία του ανθρώπινου οργανισμού και για την εμφάνιση ασθενειών παίζουν τα στερεά μέρη του (η αντίληψη αυτή ονομάστηκε και *στερεοπαθολογία*). Η πέψη είναι μια μηχανική διαδικασία λειοτρίβησης των τροφών. Η καρδιά λειτουργεί σαν υδραυλική αντλία με βαλβίδες. Παρόμοιες αντιλήψεις αναπτύσσονται και για τις άλλες λειτουργίες του ανθρώπινου οργανισμού.

Εμπειριστές

Οι γιατροί αυτής της σχολής δεν τρέφουν εκτίμηση για τη φιλοσοφία και τις θεωρίες - αποτελούν, θα λέγαμε, τον αντίποδα των δογματικών. Ως βάση της ιατρικής θεωρούν την εμπειρία που αποκτάει ο γιατρός παρακολουθώντας την πορεία της αρρώστιας και τα αποτελέσματα της θεραπείας. Έτσι περιγράφουν και καταγράφουν περιπτώσεις αρρώστων και τα αποτελέσματα των φαρμάκων που δοκιμάζουν σε αυτούς. Αντίθετα, δεν τους ενδιαφέρει η ανατομία, καθώς επικεντρώνεται στο νεκρό σώμα και όχι στο ζωντανό άρρωστο. Η σχολή αυτή αποκτάει επιρροή από το 200 π.Χ. περίπου και σημαντικότερος εκπρόσωπός της θεωρείται ο Ηρακλείδης (αρχές του 1^{ου} αιώνα π.Χ.)

Μεθοδικοί

Η σχολή αυτή αναπτύχθηκε από Έλληνες γιατρούς στη Ρώμη. Ήδη από τον 3ο π.Χ. αιώνα αρχίζουν να πηγαίνουν και να εγκαθίστανται Έλληνες γιατροί στη Ρώμη, εκεί όπου υπήρχε πλούτος και άρχοντες που αναζητούσαν καλούς γιατρούς. Ο πρώτος που αποκτάει μεγάλη φήμη εκεί είναι ο *Ασκληπιάδης* από την Προύσσα της Μ. Ασίας (γεννήθηκε το 124 π.Χ.). Παρόλο που υπάρχουν πολλά αδιευκρίνιστα σημεία σχετικά με τη βιογραφία και το έργο του, ο Ασκληπιάδης φαίνεται να είχε επηρεασθεί από τον Ερασίστρατο. Είχε μηχανιστικές αντιλήψεις για τον ανθρώπινο οργανισμό, στις οποίες ιδιαίτερο ρόλο παίζουν τα άτομα, με την

έννοια που έδινε σ' αυτά ο Δημόκριτος. Στον οργανισμό υπάρχουν πόροι ή 'σωλήνες', μέσα στους οποίους κυκλοφορούν τα άτομα. Όταν οι πόροι είναι στενοί σχετικά με το μέγεθος των ατόμων, τα άτομα δεν μπορούν να κυκλοφορήσουν κανονικά. Στην αντίθετη περίπτωση, τα άτομα μπορεί να κυκλοφορούν υπερβολικά γρήγορα και να παρατηρείται αυξημένη 'ρευσιμότητα' στον οργανισμό. Και οι δύο αυτές αντίθετες περιπτώσεις μπορεί να προκαλέσουν την εμφάνιση ασθενειών.

Ο Ασκληπιάδης επηρέασε τους μεθοδικούς. Αλλά ιδρυτές αυτής της σχολής θεωρούνται ο *Θεμίσων* (γύρω στο 50 π.Χ.) και ο *Θεσσαλός*. Για τους μεθοδικούς, όλες οι αρρώστιες είναι, με έναν απλουστευτικό τρόπο, αποτέλεσμα της συστολής ή της διαστολής των πόρων. Στην πρώτη περίπτωση (υπερβολική συστολή των πόρων) έδιναν το όνομα 'status strictus'. Στην άλλη (υπερβολική χαλάρωση των πόρων) το όνομα 'status laxus'. Δέχονταν ακόμα μια ενδιάμεση κατάσταση, στην οποία άλλοι πόροι ήσαν συσταλμένοι και άλλοι χαλαροί, κι αυτή την ονόμαζαν 'status mixtus'.

Οι μεθοδικοί δεν ενδιαφέρονταν για την ανατομία και τη φυσιολογία. Την κατάσταση των πόρων την διαπίστωναν από τα συμπτώματα που εμφάνιζε ο άρρωστος. Οι θεραπευτική τους, όπως και του Ασκληπιάδη, έδινε το κύριο βάρος σε φυσικά μέσα και υγιεινοδιαιτητική αγωγή (ρύθμιση της τροφής, λουτρά, μαλάξεις, γυμναστική κλπ.) Ήταν δηλ. μια θεραπευτική που δεν βρισκόταν μακριά από τις Ιπποκρατικές αρχές, παρόλο που εδώ η θεωρητική βάση είναι εντελώς διαφορετική.

Στους μεθοδικούς ανήκει και ο *Σωρανός* (γύρω στα 100 μ.Χ.), αν και διαφοροποιείται κάπως, δίνοντας μεγαλύτερο βάρος στην ανατομία. Ο Σωρανός αναγνωρίζεται γενικότερα για το έργο του στη μαιευτική και τη γυναικολογία.

Πνευματικοί

Το πνεύμα είναι μια έννοια που τη συναντάμε συχνά στην αρχαία Ελληνική φιλοσοφία ήδη από την εποχή των Προσωκρατικών. Το πνεύμα συγγενεύει με τον αέρα ή είναι κάτι που βρίσκεται μέσα στον αέρα και έχει, θα μπορούσαμε να ειπούμε, ζωοποιητικές ιδιότητες ή ιδιότητες ζωογόνησης των σωματικών και ψυχικών λειτουργιών. Με άλλα λόγια θα μπορούσε να ειπωθεί ότι το πνεύμα είναι ένα είδος λεπτότερης και ανώτερης ύλης. Το πνεύμα αποκτάει, στην εποχή της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, ιδιαίτερα σημαντική θέση στη φιλοσοφία στα πλαίσια της σχολής των Στωικών.

Οι 'πνευματικοί' γιατροί, που είχαν επηρεασθεί σημαντικά από τους Στωικούς, θεωρούσαν ότι το πνεύμα παίζει κυριαρχικό ρόλο στις λειτουργίες του ανθρώπινου οργανισμού, από το επίπεδο της αδρής σωματικής συγκρότησης μέχρι και τις ψυχικές λειτουργίες και ότι διάφορες διαταραχές του είναι αυτές που προκαλούν τις διάφορες αρρώστιες. Με τον τρόπο αυτό

μπορούσε να δομηθεί μια συγκροτημένη θεωρία της ιατρικής, στην οποία μπορούσαν να ενσωματωθούν γνώσεις και αντιλήψεις που προέρχονταν και από άλλες σχολές. Έτσι οι πνευματικοί γιατροί μπορούσαν να χρησιμοποιούν μεθόδους υγιεινοδιαιτητικής αγωγής, αφού το πνεύμα είναι κάτι που υπάρχει παντού, επομένως υπάρχει και στις τροφές. Το πνεύμα όμως υπάρχει και στο περιβάλλον, όπου συμμετέχει σε όλα τα φαινόμενα. Έτσι η έκθεση του ανθρώπου στον ήλιο, τον αέρα κλπ. σημαίνει έκθεσή του σε διάφορες μορφές πνεύματος. Τα φάρμακα πάλι, κατά τους πνευματικούς, ασκούσαν τη δράση τους επηρεάζοντας το πνεύμα του ανθρώπινου οργανισμού. Αφού το πνεύμα υπάρχει σε όλα τα πράγματα και επενεργεί σε όλες τις λειτουργίες και σε όλες τις θεραπευτικές πράξεις, οι πνευματικοί μπορούσαν να ενσωματώνουν θεραπευτικές αντιλήψεις που προέρχονταν από διαφορετικά ιατρικά συστήματα. Έτσι προετοίμαζαν, κατά κάποια έννοια, το δρόμο για τους εκλεκτικούς.

Εκλεκτικοί

Αυτοί που ονομάστηκαν εκλεκτικοί δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι αποτελούν ενιαία σχολή, γιατί δεν ακολουθούν συγκεκριμένο σύστημα ή συγκεκριμένη μέθοδο. Αυτό που τους χαρακτηρίζει είναι ότι παίρνουν, ως προς τις θεωρητικές βάσεις και ως προς τις θεραπευτικές προσεγγίσεις, στοιχεία από διάφορες σχολές - αυτά που θεωρούν περισσότερο αποδεκτά ή περισσότερο χρήσιμα. Στους εκλεκτικούς μπορεί να περιληφθεί και ο Γαληνός - αυτός που θεωρείται γενικά ως ο δεύτερος, μετά τον Ιπποκράτη, μεγάλος γιατρός της αρχαίας Ελλάδας

Μια σημαντική μορφή της περιόδου αυτής είναι ο **Πεδάνιος Διοσκουρίδης**. Ήταν Έλληνας από την περιοχή της Ταρσού της Κιλικίας, έζησε το δεύτερο μισό του 1^{ου} αιώνα μ.Χ και υπηρέτησε ως χειρουργός στο στρατό του Νέρωνα και του Βεσπασιανού. Στο βιβλίο του *περί ύλης ιατρικής* περιγράφονται 950 περίπου φάρμακα, από τα οποία τα 600 είναι φυτικά (τα υπόλοιπα ζωικά ή ορυκτά). Ο Διοσκουρίδης δίνει οδηγίες για την αναγνώριση, συλλογή και διατήρηση των φαρμάκων. Για κάθε φυτό δίνει το όνομα και τα συνώνυμά του, τη βοτανική περιγραφή του, τις θεραπευτικές του ιδιότητες και οδηγίες για την παρασκευή των φαρμάκων. Αξιοσημείωτο είναι ότι περιλαμβάνει και 'έξωτικά' φυτά, δηλ. φυτά που προέρχονται από μακρινές χώρες. Λέγεται ότι γνώσεις για τέτοια φυτά απέκτησε κατά τις συνεχείς μετακινήσεις του με το Ρωμαϊκό στρατό. Για τις θεραπευτικές ιδιότητες των φυτών (και των άλλων φαρμάκων) ο Διοσκουρίδης δεν παραπέμπει σε κάποιο θεωρητικό σχήμα και η προσέγγισή του θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως εμπειρική. Είναι μάλλον βέβαιο ότι το βιβλίο αυτό συγκεντρώνει και συστηματοποιεί γνώσεις που έρχονται από πολύ παλαιότερα, ακόμα και πριν από τα Ιπποκρατικά κείμενα, μαζί με άλλες νεώτερες, στις οποίες ο συγγραφέας δίνει τη δική του έκφραση. Στην πραγματικότητα μπορεί να διαπιστώσει κανείς, σε αρκετά μεγάλη

έκταση, μια συνέχεια ανάμεσα στις γνώσεις και στα κείμενα που αφορούν σε φάρμακα και φαρμακευτικές θεραπείες, είτε αυτά είναι παλαιότερα, είτε μεταγενέστερα του Διοσκουρίδη.

Το βιβλίο του Διοσκουρίδη, που μπορεί να θεωρηθεί ως το πρώτο (διασωζόμενο) σύγγραμμα φαρμακολογίας, επηρέασε σημαντικά τους επομένους συγγραφείς, ανάμεσα στους οποίους και το Γαληνό. Μετά τη μετάφρασή του στα Λατινικά έγινε, στη Δύση, το κλασσικό σύγγραμμα αναφορικά με τα φάρμακα για πολλούς επόμενους αιώνες. Απετέλεσε ακόμα κύρια πηγή για ιατρικά συγγράμματα, για τα βοτανολόγια της Αναγέννησης και, αργότερα, για τις φαρμακοποιίες.

Ο **Γαληνός** (περίπου 130-201 μ.Χ.) γεννήθηκε στην Πέργαμο της Μ. Ασίας. Σπούδασε στην Πέργαμο, στη Σμύρνη και την Αλεξάνδρεια ιατρική, φιλοσοφία και ρητορική. Άσκησε την ιατρική, κατά το μεγαλύτερο μέρος, στη Ρώμη και ήταν προσωπικός γιατρός του αυτοκράτορα Μάρκου Αυρήλιου καθώς και άλλων αυτοκρατόρων..

Ο Γαληνός διαπραγματεύεται στα έργα του όλους τους τομείς της ιατρικής, όπως υπήρχαν στην εποχή του. Σε μεγάλη έκταση, δεν είναι εύκολο να διαπιστωθεί η προέλευση αυτών που περιλαμβάνονται στα έργα του, τί δηλαδή από αυτά είναι προσωπική του συμβολή και τί έχει πάρει από άλλους. Ο ίδιος δέχεται ότι κύρια πηγή του αποτελεί ο Ιπποκράτης, τον οποίο θεωρεί δάσκαλό του και τον εαυτό του συνεχιστή του έργου του Ιπποκράτη. Άλλωστε αρκετά έργα του είναι, στην πραγματικότητα, σχόλια πάνω σε Ιπποκρατικά έργα. Ο Γαληνός εσυστηματοποίησε τις θεωρίες των τεσσάρων χυμών και των τεσσάρων ποιοτήτων. Οι θεωρίες αυτές αποτελούν, κατά κάποιον τρόπο, τον πυρήνα του θεωρητικού οικοδομήματος του Γαληνού. Το θεωρητικό αυτό οικοδόμημα, σε αντίθεση με ό,τι ισχύει για τη Ιπποκρατική συλλογή, παρουσιάζεται εξαιρετικά συγκροτημένο και επεξεργασμένο. Ο Γαληνός θέλει, η ιατρική του να έχει στέρεες φιλοσοφικές βάσεις, να έχει λογική δομή, να μην περιέχει αντιφάσεις. Η σαφήνεια και η λογική συγκρότηση των έργων του Γαληνού είναι ασφαλώς ένας από τους λόγους που έκαναν να έχει τόσο μεγάλη απήχηση στους μεταγενέστερους.

Από την άλλη μεριά, το έργο του Γαληνού αναφέρεται, σε μεγάλη έκταση, στην εμπειρία, σε εμπειρικά δεδομένα. Σημαντικό ρόλο παίζουν εδώ οι ανατομικές γνώσεις - και πάλι σε αντίθεση με ό,τι συμβαίνει στην Ιπποκρατική συλλογή. Ο Γαληνός έκανε πολύ συχνά ανατομές σε ζώα κάθε είδους και περιγράφει με λεπτομέρεια τις παρατηρήσεις του. Τα πειράματα αυτά δεν ήταν απλώς ανατομικά πειράματα, αλλά είχαν και το χαρακτήρα πειραμάτων φυσιολογίας. Γιατί πολλές φορές έκανε ανατομές σε ζωντανά ζώα και παρατηρούσε και περιέγραφε τις αντιδράσεις τους και τα συμπτώματα που εμφανίζονταν, καθώς επενέβαινε, με διάφορους τρόπους, στα εσωτερικά τους όργανα. Τέτοια πειράματα γίνονταν πολλές φορές μπροστά σε θεατές και προκαλούσαν μεγάλη εντύπωση. Γενικά, η

ανατομία του Γαληνού έχει ένα χαρακτήρα λειτουργικής ανατομίας. Δεν αρκείται να περιγράψει το πώς είναι κατασκευασμένο ένα όργανο, αλλά θέλει να δείξει και για ποιό λόγο είναι κατασκευασμένο έτσι και ποιό σκοπό εξυπηρετεί. Το ότι η ανατομία θεμελιώνεται έτσι και φιλοσοφικά είναι ίσως ένας λόγος που κάνει τον Γαληνό να μεταφέρει εύκολα και στον άνθρωπο τις ανατομικές γνώσεις που είχε αποκτήσει από τις ανατομές ζώων. Γίνεται γενικά δεκτό ότι ο Γαληνός δεν έκανε ανατομές σε ανθρώπινα πτώματα.

Παρόλο που θεωρητικά υποστηρίζει τις απόψεις του Ιπποκράτη για τη θεραπευτική δύναμη της φύσης, στη θεραπευτική πρακτική ο Γαληνός χρησιμοποιεί πολύ περισσότερο τα φάρμακα. Τα φάρμακά του συχνά περιέχουν έναν μεγάλο αριθμό συστατικών (χαρακτηριστικά είναι τα διάφορα σκευάσματα θηριακής)

Ο Γαληνός έμελλε να επηρεάσει, περισσότερο από οποιονδήποτε άλλον γιατρό της αρχαιότητας, την εξέλιξη της ιατρικής στη Δύση, τουλάχιστον μέχρι την Αναγέννηση. Τα βιβλία του μεταφράστηκαν στα Λατινικά και επικράτησαν ως κλασσικά συγγράμματα στις ιατρικές σχολές της Ευρώπης. Σ' αυτό συνετέλεσε και το γεγονός, ότι υιοθετήθηκαν από τους Άραβες γιατρούς, οι οποίοι, με τη σειρά τους, επηρέασαν αποφασιστικά τη Μεσαιωνική Δύση.